

УДК: 338.2

Дубініна М.В., к.е.н., доцент[©]
Миколаївський державний аграрний університет

СТРУКТУРНІ ЗМІНИ В АГРАРНІЙ ЕКОНОМІЦІ РЕГІОНУ

У статті наводиться аналіз узагальнюючих результатів роботи аграрного сектора економіки Миколаївської області. Систематизуються фактори, що роблять негативний вплив на розвиток даного сектора. Дається аналіз структурних змін у виробництві основних видів сільськогосподарської продукції. Отриманий аналіз показав, перспективи розвитку сільськогосподарського виробництва регіонального агрокомплексу.

Ключові слова: аграрний сектор, структурні зміни, фактори, сільськогосподарська продукція, рівень виробництва.

Постановка проблеми. Формування високоефективної аграрної системи, покликаної забезпечити продовольчу безпеку і створити нормальні умови для розвитку сільських територій, є не простою проблемою для будь-якої країни та її регіонів, але стає особливо складною в період радикальних реформ. Масштабна трансформація сільського господарства, що почалася в 90-х роках ХХ століття і означає введення нових форм і видів економічних відносин, формування нових структурних одиниць і моделей управління, була пов'язана з переходом до ринкової системи господарювання. Однак спрощене розуміння сутності ринкових реформ та економічної лібералізації не забезпечило реального переходу до стійкої аграрної системи. Трансформаційні процеси здійснювалися у відсутності чіткого бачення нового структурного вигляду сільського господарства. В результаті до вже наявних базових проблем неефективності старої системи господарювання додалися нові дисбаланси і диспропорції. У реальній економіці це проявилось в нерівномірності трансформаційних змін в різних областях агроекономічної діяльності, нераціональності внутрішньогалузевих пропорцій і обмеження можливостей структурного маневру по внутрішньогалузевому перерозподілу ресурсів, руйнуванні виробничого потенціалу і відтоку товаровиробників з галузі, погіршення експортно-імпортного співвідношення в продовольчій забезпеченості.

Аналіз останніх досліджень. У науковому плані проблема регулювання економічної структури в рамках сучасних трансформацій перебуває в активній розробці. Теоретичні та практичні питання досліджуються в роботах вітчизняних та закордонних вчених: О.Ю. Красильникова [1], Ю.Ф. Мельника [2], О.О. Мороз [3], Ж.А. Мінгальової [4], П. Т. Саблука, Н.Г. Філімонової [5] та інших.

Мета статті. Особливості структурних змін у конкретному регіоні висвітлюються недостатньо, тому в даній публікації метою є детальний аналіз ситуації, що склалася та визначення шляхів подальшого розвитку.

Виклад основного матеріалу. Гарантією для сталого зростання та розвитку сільського господарства є збалансованість і пропорційність його структури. У сучасній науці дослідженню аграрної структури надається особливе значення, а сам термін трактується з різних позицій. Формування високоефективної аграрної системи можливо тільки завдяки комплексному проведенню структурних змін, що передбачає охоплення всіх підсистем та елементів галузі. Коли структурні диспропорції проявляються лише в окремих областях або рівнях підсистеми, структурні зміни можуть носити частковий характер. В цьому випадку об'єктом змін можуть виступати підгалузі сільського господарства, сфери і види діяльності, ресурси, сільськогосподарські товаровиробники. У той же час при часткових змінах необхідно враховувати взаємозв'язки структурних елементів, тому що зміни на тому чи іншому рівні, в тій чи іншій сфері можуть впливати як один на одного, так і на всю систему в цілому.

Часткова трансформація може протікати в різних сферах, а отже, структурні зміни можуть бути галузевими, територіальними, інституційними, зовнішньоекономічними та відтворювальними.

Агропромисловий комплекс історично є одним з провідних секторів економіки Миколаївської області. Його стан і структура виробництва, яка зазнала значних змін за останні роки, впливає не тільки на соціально-економічний розвиток регіону, а й на рівень продовольчої безпеки країни в цілому.

За минулі п'ятнадцять років область зберегла свої позиції помітного постачальника якісного зерна та соняшнику. Частка Миколаївської області у валовому виробництві сільськогосподарської продукції склала 3,4% в в тому числі продукції рослинництва – 4,1%, а продукції тваринництва – 2,5% . За підсумками роботи за 2010 рік, у рейтингу регіонів держави, Миколаївська область займає 14-е з 25-ти місць по валовому виробництву сільськогосподарської продукції.

Спеціалізація області на вирощуванні зернових (5,6% від загальнодержавного виробництва), соняшника (8,7%), овочів (4,3%) дозволила зміцнити фінансовий стан сільськогосподарської галузі в цілому. Разом з тим, відзначається недовідання забезпечення населення таким видам продукції, як плоди і виноград.

Зернова спеціалізація рослинництва значно змінила структуру посівних площ області. Відзначається зростання посівів зернових майже на 24% (742,2 тис. га в 1995 р. і 916,9 тис. га в 2010 р.) і в 2,2 рази - технічних культур (236,0 тис. га і 508,2 тис. га відповідно). Зазначений зростання забезпечене за рахунок скорочення в 12,6 разів посівних площ під кормовими культурами (447,8 тис. га і 56,5 тис. га відповідно). У 2010 році було заготовлено грубих і соковитих кормів у перерахунку на кормові одиниці в 5 разів менше, ніж у 1995 році, тобто одночасно зменшилася урожайність кормів. Основні причини зміни структури посівів - що склалася кон'юнктура на ринку сільгосппродукції і значне скорочення поголів'я тварин. Крім того, ґрунтово-

кліматичні умови Миколаївської області сприяють отриманню високої врожайності зернових і технічних культур. Фахівці відзначають, що негативним наслідком зернової спеціалізації є порушення оптимальної структури посівних площ. Наявність в сівозміні кормових культур необхідна, щоб запобігти зниженню ґрунтової родючості, недопущенню деградації ґрунтів. Наявність кормового клина необхідна, щоб зберегти одну із стратегічних конкурентних переваг області - наявність якісних земельних ресурсів.

За останні 15 років значно погіршилася ситуація в тваринництві області. Істотно скоротилося поголів'я сільськогосподарських тварин і птиці, зменшилися обсяги і змінилася структура виробництва тваринницької продукції. У 2010 році в порівнянні з 1995 роком поголів'я великої рогатої худоби, свиней, овець і кіз скоротилося майже на дві третини, корів – на 60%, а птиці збільшилося на 38,8 відсотка.

Обсяги виробництва за основними видами тваринницької продукції скоротилися приблизно на третину, за винятком шерсті, обсяг виробництва якої впав у сім разів. При цьому, виробництво яєць зросло в 2,6 рази, а меду в 1,6 рази.

Позитивний вплив ринкових методів господарювання в тваринництві проявився в підвищенні продуктивності поголів'я худоби і птиці, що залишилося. За 15 років в 1,8 разів зросли надої молока в розрахунку на одну корову, більш ніж в 3 рази збільшилися середньодобові прирости свиней, в 1,8 рази зросла несучість курки-несучки.

Значні зміни в структурі виробництва основних видів сільськогосподарської продукції багато в чому є наслідком розвитку багатоукладності та зміни ролі окремих секторів агробізнесу. Так, за останні 15 років динамічно розвивався сектор фермерських господарств. Їх частка в землекористуванні зросла з 9 до 18%. При цьому обсяги виробництва зерна в цій категорії господарств збільшилися в 3 рази, що свідчить про випереджаючому зростанні врожайності. У фермерських господарствах відбувається нарощування виробництва м'яса і молока. Аналіз узагальнюючих результатів роботи аграрного сектора економіки підтверджує зроблені раніше висновки. Очевидно, що особисті підсобні господарства досягли піку свого розвитку в рамках існуючих технологічного та організаційного укладів, тому збільшення вартості виробленої продукції в даному секторі визначається тільки інфляційними факторами. Позитивна динаміка в секторі сільськогосподарських підприємств пояснюється в основному успіхами у виробництві зернових культур. Фермерські господарства розвиваються найбільш динамічно, і, мабуть, мають всі передумови не тільки для простого відтворення, а й для розвитку, що знайшло відображення в нарощуванні обсягів виробленої ними сільськогосподарської продукції і, як підсумок - збільшення своєї частки на аграрному ринку.

Проте ряд учених відзначають наявність факторів, які чинять негативний вплив на розвиток даного сектора. Для того щоб виявити ці фактори в рамках моніторингу трансформаційних процесів розвитку сільських територій було проведено опитування глав фермерських господарств області. Методом

дослідження було обрано анкетування, взяти участь в якому було запропоновано 52 фермерським господарствам всіх районів Миколаївської області.

Всі респонденти вказують на наявність певних труднощів, які можна розділити на три групи. Так, 92% опитаних вказали на відсутність ефективної державної підтримки, високі процентні ставки по кредитах. Майже 2/3 відзначають диспаритет цін на сільськогосподарську і промислову продукцію, зношеність і недосконалість техніки і будівель, виснаженість наявних земельних ресурсів. Близько половини опитаних (51%) вважають, що мають місце такі проблеми як недосконалість законодавчої бази та слабе інформаційно-консультаційне забезпечення.

Ситуація ускладнюється і тим, що невеликі фермерські господарства, на відміну від більш великих, практично не мають ліквідного майна, а тому не можуть скористатися засобами банків, що потребують відповідного забезпечення. Мабуть, в тому числі і з цієї причини, більш ніж 47% фермерів запозичують гроші у своїх колег. Офіційні статистичні дані підтверджують, що існуючі умови пільгового кредитування малого агробізнесу найчастіше для нього недоступні. Проблеми в правовій сфері відчують переважно великі фермерські господарства з площею землекористування понад 250 га, що мають статус юридичної особи. Саме вони у 50% випадків дали максимально критичну оцінку правової ситуації в галузі. Решта респондентів, що вказали на схильність впливу даного фактора, оцінили ступінь такого впливу як середню. При відповіді на питання про ефективність взаємодії з різними партнерами найбільш позитивно фермери відгукуються про роботу один з одним - 64% опитаних підтверджують даний факт. Значну ступінь ефективності від такого співробітництва відзначають 57% з них. Найбільш поширеною формою такого співробітництва є позики насіння, пально-мастильних матеріалів і добрив. Однак законодавчо оформлена кооперація розвивається дуже повільно. Аналогічні тенденції спостерігаються і в масштабах країни. Які перспективи розвитку цього сектору? Система збору статистичних показників у нашій країні не дозволяє проаналізувати такі важливі показники як рівень товарності, співвідношення найманої і сімейної праці, ефективності виробництва і т.і. Тим не менш, публікуються, що дані свідчать про розширванні господарств і виділення серед них великих і особливо успішних підприємств. Вони характеризуються великими розмірами, інноваційним типом розвитку, використовують переваги великого виробництва в матеріально-технічному забезпеченні та реалізації продукції, будують взаємовідносини з найманими працівниками на умовах соціального партнерства. Якщо ж розглядати перспективи розвитку сектору великотоварного виробництва, то слід враховувати, що він представлений, перш за все, сільськогосподарськими організаціями, що діють на принципах приватного підприємництва. Переважна організаційно - правова форма середнього та великого агробізнесу в Миколаївській області - це товариства з обмеженою відповідальністю, приватно-орендні підприємства, приватні підприємства, акціонерні товариства. На 01.01.2011 р. сільське господарство області представлено 747 сільськогосподарським підприємством, з них 367 -

господарських товариств, 290 – приватних підприємств, 19 – виробничих кооперативів, 13 – державних підприємств та 58 підприємств інших форм господарювання. Протягом всього трансформаційного періоду здійснювався перехід від державних до недержавних форм власності. В 2010 році 98 % суспільних підприємств функціонують в рамках приватної власності.

Інституціональні перетворення охоплювали не лише зміни форм власності, а й трансформацію організаційно-правових форм господарювання, що забезпечило формування багатоукладності економіки. В даному секторі теж відбувається розшарування, в результаті якого перевагу отримують великі інтегровані структури холдингового типу. Дослідження показують, що підприємства агробізнесу, що входять в інтегровані формування, за обсягом продажу і чистого прибутку в розрахунку на одного працівника в 1,5-2,0 рази перевищують середні показники галузі. Таким чином, подальший розвиток агробізнесу пов'язаний з різними формами об'єднаних процесів, що сприятиме організації раціонального використання ресурсів, підвищенню якості життя на селі, забезпечення виробництва екологічно чистих продуктів харчування, підвищення рівня продовольчої безпеки.

Вартість технічних засобів іноземного походження у загальних обсягах витрат сільськогосподарських підприємств України на придбання техніки сягає майже 70%. При цьому темпи нарощування обсягів імпорту перевищують темпи закупівель вітчизняної техніки. Особливо відчутно імпорту почав зростати з 2006 року.

В цілому інституціональна динаміка здійснює суттєвий вплив на структурну трансформацію галузі, а результати змін досить суперечливі. Процес інституціоналізації ринкових відносин ще не завершений. Так, необхідно створення повноцінної виробничої, ринкової, соціальної інфраструктури, формування механізму економічного партнерства як всередині галузі, так й за її межами, визначення формальних та неформальних норм поведінки суб'єктів аграрної системи, ціннісних характеристик та стратегії розвитку галузі.

Динаміка аграрної системи відбувається за допомогою змін її структури. Імпульсом до змін виступають зовнішні впливи і внутрішні протиріччя системи. Коли кількісні зміни системи виходять за межі міри, вони викликають якісні зміни, які завжди виступають як структурні перетворення. Специфіка змін в сільському господарстві обумовлена значним числом стохастичних факторів, що впливають на систему, тривалістю криз, запізненням і низькою швидкістю перетворювального процесу, тривалим терміном адаптації системи. У разі природного ходу процес трансформації тривалий, супроводжується кризовими явищами, соціально-економічними витратами, а результат перетворень може бути як позитивним, так і негативним. Прогресивний погляд на хід трансформаційного процесу - це регульований характер змін, в тому сенсі, що вони повинні бути керованими і спрямованими на поліпшення якісних характеристик аграрної системи, стимулювання її активності, дієздатності і, як наслідок, підвищення ефективності.

Висновки. У результаті наших досліджень структурних процесів в сільському господарстві регіону, відзначимо невідповідність аграрної структури області оптимальним параметрам, що обмежує економічне зростання та сталий розвиток галузі.

Література

1. Красильников О.Ю. Структурные сдвиги в экономике / О.Ю. Красильников. – Саратов: Изд-во Саратов. ун-та, 2001. – 163 с.
2. Мельник Ю.Ф. Капіталізація сільського господарства: ідентифікація і мотиви здійснення / Ю.Ф. Мельник, П.Т. Саблук // Економіка АПК. – 2009. - № 1. – С. 3-15.
3. Мороз О.О. Інституціональна система аграрної економіки України / О.О. Мороз. – Вінниця: УНІВЕРСУМ-Вінниця, 2006. – 438 с.
4. Мингалева Ж.А. Структурные преобразования в экономике: теория, методология, практика / Ж.А. Мингалева. – Екатеринбург: Ин-т экономики УрО РАН, 2005. – 245 с.
5. Филимонова Н.Г. Концептуальные основы структурных преобразований в сельском хозяйстве / Н.Г.Филимонова. – Красноярск: Краснояр. гос. аграр. ун-т, 2008. – 151 с.
6. Миколаївщина в цифрах 2010 рік / Миколаївське обласне управління статистики; Під загальним керівництвом П.Ф. Зацаринського; 2011. – 238 с.

Summary

Dubinina M.V., Ph.D., Associate Professor
Mykolayiv State Agrarian University

STRUCTURAL CHANGES IN AGRICULTURAL ECONOMY REGIONAL

The article provides analysis of the general results of the agrarian economy of Mykolayiv region. Systematized factors with an adverse impact on the development of the sector. The analysis of structural changes in the production of main agricultural products resulting analysis showed prospects of agricultural production of the regional agricultural complex.

Key words: *agriculture, structural changes, factors, agricultural products, the level of production*

Рецензент- д.е.н., професор Шульський М.Г.